

פרופסור מיכאל אבן-ארי, המדען והמורה הדגול, החלוץ והמנהיג-הלוחם

מאת פרופ' יצחק גוטרמן, המעבדה לאקופיזיולוגיה של צמחי מדבר במחלקה לחקלאות באזורים צחיחים ע"ש ויילר

פרופ' וונשק פותח את יום העיון לזכרו של פרופ' אבן-ארי. מימין: הפרופסורים יצחק גוטרמן ופדרו ברלינר. על השולחן, תמונתו של פרופ' מיכאל אבן-ארי

הציע להקים את הקמפוס החדש של האוניברסיטה העברית בצמוד לבית-החולים הדסה שליד עין-כרם; לעומתו הציע פרופ' אבן-ארי להקים את הקמפוס החדש על הגבעה ממזרח לשכונת בית-הכרם, הנקראת כיום גבעת-רם. סינאט האוניברסיטה העברית החליט לקבל את הצעתו של אבן-ארי, והקמפוס החדש של האוניברסיטה העברית הוקם בגבעת-רם. כשדוד בן-גוריון התכבד בהנחת אבן-הפינה לקמפוס החדש, הוא העיר לאבן-ארי הערה עוקצנית לגבי ההחלטה.

הרוגמה האישית...

לראשונה פגשתי את פרופסור מיכאל אבן-ארי, בטרימסטר הראשון של השנה השלישית ללימודי האוניברסיטה, כשהשתתפתי בקורס "אקו-פיזיולוגיה של צמחי מדבר". סוד קיומם של צמחים במדבר הצחיח והלוחט ריתק אותי מנעורי, בטיולים לנגב ולמדבר יהודה ולאחר מכן כחבר וממקימי קיבוץ עין-גדי.

כשדובר על הקמת המכון לחקר המדבר בשדה-בוקר, הציע לי פרופ' אבן-ארי להצטרף אליו לצוות המחקר במכון, ולעבור עם משפחתי מירושלים לגור במדרשת שדה-בוקר. קיבלתי את הצעתו בהתלהבות, אך לאשתי ושלושת ילדי היתה ההחלטה לעבור מירושלים למדרשת שדה בוקר קשה...

זו השנה ה-15 ברציפות שאנו מקיימים את הכנס המדעי לזכרו של פרופ' מיכאל אבן-ארי. בוועדה המארגנת משתתפים אנשי מדע מכל האוניברסיטאות בארץ, כשהארגון הולוגיסטי נעשה ע"י ועדה מדעית מקומית. פרופ' א.מ. מאייר מהאוניברסיטה העברית בירושלים, קיבל על עצמו לשמש יושב הראש ב-14 מהכנסים.

ישראל להחליט, בשנת 1974, על הקמת המכון לחקר המדבר במדרשת שדה-בוקר (כיום מדרשת בן-גוריון), כחלק מאוניברסיטת בן-גוריון, במטרה להיעזר במדע לפיתוח הנגב. החל משנת 1976 החלו ראשוני החוקרים לעבוד במקום ושנתיים לאחר מכן, כבר פעלו במכון מספר יחידות מחקר. פרופ' אבן-ארי קיבל על עצמו לשמש כראש היחידה לאקולוגיה מדברית, במכון שעשה אז את צעדיו הראשונים.

מדען ולוחם

יליד מץ שבצרפת (1904), קיבל את תואר הדוקטור ב-1926, מטעם אוניברסיטת פרנקפורט והמשיך ללמד באוניברסיטה זו בדרגת מרצה. זו הדרגה הגבוהה ביותר שיהודי יכול היה להגיע אליה בגרמניה, ורק באוניברסיטת פרנקפורט, מכיוון שאוניברסיטה זו נבנתה ותחזקה מכספי היהודים. הוא עלה ארצה בשנת 1933, עם פרוץ הפרעות נגד היהודים. עבודתו המדעית הראשונה בארץ הייתה בפרסום ספר מסכם על מיני הצמחים בארץ-ישראל, פרי עבודתו של ד"ר אהרון אהרונסון. במלחמת העולם השנייה התנדב לבריגדה היהודית ושרת בליחידת ארטילריה - יחד עם מי שיהיה לימים האלוף אברהם יפה. במלחמת השחרור היה מפקד עמדה בירושלים בשכונת בית-וגן, הגובלת בהר-הרצל.

כשהוחלט להקים את קמפוס האוניברסיטה העברית בחלק המשוחרר של ירושלים, לאור שהקמפוס בהר-הצופים נותק והיה במובלעת שבשטח הירדני, נשלח אבן-ארי לארה"ב. שם הצליח לגייס כספים רבים שנדרשו למטרה זו. דוד בן-גוריון, שהיה אז ראש ממשלת ישראל,

לכנס ה-15 שנערך לזכרו בחודש אפריל, הגיעו כחמישים חוקרים מהמכונים ומכל רחבי הארץ. בכנס הוצגו תשע עבודות, שרובן ככולן בתחומי הצמחייה וקשריה עם הקרקע ועם מים. ההענות הרחבה להגיע לשדה-בוקר מלמדת כי פרופ' אבן-ארי השאיר חותם עמוק בתחום המחקר המדברי, בכל אותם נושאים בהם היה חלוץ ומורה דרך. זוהי הזדמנות להזכיר מי הוא היה.

לפני 17 שנים הלך לעולמו פרופסור מיכאל אבן-ארי בגיל 84. תתן פרס ישראל, שזכה גם בפרסים בינלאומיים רבים וביניהם פרס בלום היוקרתי, בזכות תרומתו המדעית והחלוצית רבת הפעלים. שימש בתפקיד סגן נשיא האוניברסיטה העברית בירושלים במשך שבע שנים, ובתפקיד ראש המחלקה לבוטניקה של האוניברסיטה העברית בירושלים במשך למעלה מארבעים שנה. החל משנת 1959 הקים, פיתח וניהל את חוות מי-הנגר בעובדת, ואדי-משאש ושיבטה שבנגב. במשך שנים רבות חילק את פעילותו המדעית הנמרצת, בין ירושלים לבין הנגב, והפך את חוות עובדת, למרכז מחקר לאומי ובינלאומי. מדענים מהארץ ומחו"ל ערכו במקום מחקרים במגוון רחב של נושאים, ביניהם מחקרים הידרולוגיים הקשורים בשחזור החוות הנבטיות לניצול מי-שיטפונות מקומיים, לצרכי חקלאות בתנאי מדבר, מבלי להוסיף מים ממקורות שמתוץ לנגב. במסגרת זו גדלו בחוות עצי פרי, ירקות, וגידולי שדה ממינים וזנים שונים, במטרה למצוא את הגידולים והזנים המתאימים ביותר לפיתוח חקלאות בנגב, המבוססת על השקיה במי שיטפונות.

החזון מתגשם

במקביל נערכו באזור מחקרים אקולוגיים ובוטניים ומחקרים בין-תחומיים, במגמה להבין את מכלול הגורמים המאפשרים לצמחי המדבר להתקיים בתנאים קיצוניים, עם כמויות גשם מזעריות וחלוקת גשמים שאינן ניתנות לחיזוי מראש.

עבודתו החלוצית של פרופסור מיכאל אבן-ארי בנגב היתה בין הגורמים ששכנעו את ממשלת

הצוואה המדעית

נושאי הכנסים קשורים לתחומי המחקר והפיתוח של המדבר, בנגב ובמקומות אחרים בעולם, נושאים שהיו קרובים לליבו של אבן-ארי... לכנסים השונים הגיעו טובי המדענים מהמובילים בארץ ובעולם, בתחומי מחקר כגון: נביטת זרעים, אקולוגיה של הצומח באזורי מדבר, מטאורולוגיה מדברית, הידרולוגיה והקשרים שבין כמויות הגשמים, עוצמתם, פיזורם ויצירת נגר עילי ושיטפונות בנגב. הדרכים לניצול מי השיטפונות לצרכי הקלאות מודרנית ומתקדמת, ייעור באזורים צחיחים לאגירת מים וכן מגוון רחב של נושאים אחרים הקשורים בפיתוח מדבריות ואזורים צחיחים.

במדבר הבלתי צפוי הוא הצפוי, כסביבה של ניגודים: חום ויובש קיצוניים ביום לעומת קור צורב וטללים בלילה; שטפונות פתאומיים עם כמויות אדירות של מים, החולפים בוואדיות במהירות, כשהכל מסביבם יבש וצחיח; כמויות הגשמים ואופן חלוקתם אינם ניתנים לחיזוי מראש. באזור מסוים יכולות לרדת כמויות גשם המגיעות ל-50 מ"מ ביטמה אחת בעוד שכמות דומה יכולה להימדד בעונת גשמים שלמה.

השאלה המרכזית, אותה הציב אבן-ארי, כצוואה לממשיכי דרכו הייתה ונשארה: מהי הדרך הנכונה לפעול בין הניגודים והגורמים הבלתי צפויים שבמדבר - בין הרצון לפיתוח הנגב, לבין הרצון לשמר את הסביבה המדברית!